

શ્રી મહાભગવદ્

અંક ૧

શ્લોક ૧.

સંગ્રહ કરી યોજનાર તથા છપાવી

પ્રભાશંકર મહાશંકર

કરાચી.

પ્રત ૧૦૫૦.

સંવત ૧

કરાચી, બાંદર રોડ પર મનોહર પ્રેસમાં

નરભેશંકર જગજીવન દવેએ છાપ્યું.

કીમ્મત રૂ. ૦-૦-૩.

ગીતા ઉપર સમર્થ પડિતોએ
 તે બાળ્યો અને ટીકાઓ પણ
 પ્રસિદ્ધ થયેલી છે. આ ગીતામત
 યથા આવતાં સદગ્ને પ્રમ્ત ઉદ્ધવશે
 પુરુષોએ ગીતા શાસ્ત્ર ઉપર બાળ્યો
 અને તે બાળ્યો અને ટીકાઓમાં
 આવો નવો પ્રયાસ કર્યો હશે કે શું ?
 પતાં મારે કહેવું જોઈએ કે કોઈ પણ
 બાળ્યો કે ટીકામાં રહેલી ન્યૂનતા હોય કે
 રાખા મારી આ પ્રવૃત્તિ થયેલી નથી. પણ એ
 ડોહાજ નિર્માણ કરેલ છે. શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને
 ગૂઢ ઉપદેશ કર્યો છે તેને અભ્યાસક વર્ગ
 રીતે સમજી શકે તેવા હેતુ-ઉદ્દેશને લઈ માફ ગળું-
 ના છતાં આ પુસ્તકમાં તે ગૂઢ રહસ્ય સમજાવવાને
 ૧ અનુસાર પ્રયત્ન કરેલ છે. મારે આ જગોએ કહેવું
 માજ સુખીમાં કોઈએ આવો પ્રયાસ કર્યો નથી, એમ
 જણા સમર્થ બુદ્ધિમાન તત્ત્વજ્ઞ પુરુષોએ લોક હિતાર્થે તે
 અને પ્રસિદ્ધિમાં લાવી, અભ્યાસક વર્ગને દોર બતાવેલ છે-
 ૨ પ્રયાસ કર્યો છે, તેના એક હજારમા ભાગનો કે તેથી
 આ મારો પ્રયાસ છે. એમ મારે નિશંકપણે કહેવું જોઈએ. હવે
 સ્પષ્ટ રીતે જણાશે કે મારો પ્રયાસ ક્રૂર ગીતાશાસ્ત્ર પર-

ગુજરાત વિદ્યાપ

[ગુજરાતી]

અનુક્રમાંક ૫૭૨૫

પુસ્તકનું નામ ભગવદ્ગીતા

વિષય ક્રિષ્ણ : ૧ : ૬

જા કે વ્યવહારિક પુરુષોને સમજતાં જે
 અને તેવી મુશકેલીઓ કેવી રીતે ન
 શાસ્ત્રમાં બતાવેલ છે, તે બતાવવા
 નથી, કે વિદ્વાન નથી, તેમ કાંઈ શ
 વાંચનાર! હું પણ તમારા જેવોજ
 અભ્યાસી છું. ગીતાશાસ્ત્રના અમુક વા
 શ્વાસમાં જેટલું મને સમજાયું છે તે
 સમક્ષ મુકી શકાય, અને તે બીજા અભ્યા
 સહાય થાય તો હું મારો પ્રયત્ન સફળ ગ
 બૂતને પાત્ર હોય છે. તેથી આ લેખમાં જે જે
 આવે કે અર્થ સંગતી તૂટતી હોય એમ અ
 તેવે ઠંકાણે સુધારીને વાંચી આચરમાં મુકવા
 વિનંતિ છે. મેં આ લેખમાં જે કાંઈ લખ્યું છે કે નાવખ્યમાં લખીશ
 તે મારા બુદ્ધિમત્તથી લખ્યું નથી. પણ મહાપુરુષોના ગ્રંથોની સદા-
 ચતાથી (અટલે ધણો ખરો ભાગ તેમના અક્ષરે અક્ષર.) લખ્યું
 છે. મેં તો ફક્ત તેમનાં વાક્યોને એક પછી એક આ લેખમાં
 સાંકળ્યાં છે. છતાં તેવાં વાક્યોને સાંકળવામાં મારી બૂત થતી હોય
 તો તેમજ તે સંબંધે કાંઈ નવીન રસ્તો બતાવવાની વાંચનારની
 ઇચ્છા થતી હોય તો ખુશીથી આ પુસ્તકના બનાવનાર ઉપર લખી
 મોકલવું, કે જેથી બૂતો સુધારવામાં આવે કે જેમ થયેથી ગીતાનાં
 શાસ્ત્રના અભ્યાસીઓને વિશેષ લાભ થવા સંભવ છે. તો આ વિષયમાં
 રસ પૂરક ભાગ લેનારાઓને મારા તરફથી સન્નિધિ નિમંત્રણ છે.

સના પરી-
 પરીઓની
 બ્યાસમાં
 દુમેશાં
 નેવામાં
 વે તો

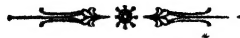
ત પાસે

'મતક વિના મૂલ્યે બહાર-પ્રસિદ્ધિ મા લાવ
 ગીક સ્થિતિ ધણી નખણી હોવાથી
 રૂતકની છપ મણી ખરચ જેટલુજ
 આવ્યું છે હવે પછીના ભાગે
 મ જેમ અનુકૂલ થતી જશે તેમ તેમ
 .1 છટ્ટા છે જેથા માન સુરા
 વપયમા રસપૂર્વક ભાગ લેનારા જે જે
 નમ્ર વિનતિ છે કે આ કામમાં પોતાથી
 ખીજા હવે પછી નીકળતા ભાગોની
 ત્રાય આપશે. દ્રવ્યની અનુકૂલતા વહેલી થયે
 હાર પાડવામા આવશે.

તમારા કે
 વડિલ બંધુ
 પુત્રોના છે.
 દ્રવ્યની
 છપામણ
 ખીજા

આ.ક.ડ, શુદ્ધ ૧., ૧૯૭૧
 તા. ૨૬-૭-૧૯૧૫.

લી. તમારો મહાપ્રયાયી
 પ્રભાશંકર મહાશંકર ઠાકર.
 વઢવાણ સીટી.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા રહસ્ય

૧ લો.

ધૃતરાષ્ટ્ર

ધર્મક્ષેત્રે કુરુક્ષેત્રે ૬

મામકાઃ પાંડવાશ્ચૈવ

ચ. ૧૧ ૫

ગીતાશાસ્ત્રમાં આરંભમાં ધૃતરા

છે. તેમજ

તેની પામે સંજયે અર્જુન અને કૃષ્ણ

સવિસ્તર

કહેલ છે દુર્યોધનાદિનો પિતા ધૃતરાષ્ટ્ર અને

પેતા પાંડુ

એ બંને સગા ભાઈ થાય અને તે બં.

યુ છે તે

પણ મહાભારત આદિ ગ્રંથોમાં આપેલ છે.

નાશાસ્ત્રને

આધ્યાત્મિક વિષય પરત્વે લેતાં તેમનો પિતા

૧૪એ તે

આપણે પ્રથમ જણાવું જોઈએ. ધૃતરાષ્ટ્રને આ

રાને મોહ

ગણેલ છે અને પાંડુને વિવેક રૂપે જણાવેલ છે. તો આ મોહ

અને વિવેકનો પિતા કોણ? એકજ પિતાના એ બંને પુત્રોમાં આ શી

વિષમતા? ઇલાદિ ઘણા પ્રશ્નો ઉભા થાય છે.

આ વિશ્વમાં જે જડ ચેતન અંશ છે તે આપણે નિરંતર અનુભવીએ છીએ. આ વિશ્વમાં દ્વિત તો છેજ નહિ, સર્વત્ર અભેદનું સામ્રાજ્ય વિસ્તરે છે. તેમાં આ એ ક્યાંથી? અર્થાત વિવેક અને મોહ એ બંને અરસપરસ વિરુદ્ધ સ્વભાવવાળા ગુણો કેમ હોઈ શકે? કારણનો નિયમ ધ્યાનમાં લઈએ તો આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર સરલ થઈ જાય છે. હમેશાં જ્યાં કાર્ય હોય છે ત્યાં કારણ હોય છે જ અને કારણ વિના કોઈ કાર્ય હોઈ શકતું નથી. સમજો કે આપણે કોઈ કાર્ય અમુક આશાથી કર્યું, તેનું ફલ આશાથી વિરુદ્ધ

કે વિપરીત ન
 વિરુદ્ધ શાથી
 હોઈએ પણ
 શક્ય નથી.
 ને આપણે
 આપણે ન
 હોયું ન
 પરમાણુ
 છે. જેવી
 દાગીના
 કારણ
 તે પણ

ન કારણ હોયું જ નોંધ્યો. તે વિપરીત
 પણે મળ્યું હોઈએ કે ન મળ્યું
 નોંધ્યો કારણ વિના કાર્ય બની
 પમાં ફરી જવાને કે રૂપાન્તર થવા
 એ. તેથી સિદ્ધ થાય છે કે કાર્ય જે
 અનુભવીએ છીએ તે કારણથી જુદા
 રમાણુનું કે તત્ત્વનું હોયું નોંધ્યો ને
 અવસ્થામાં હતાં તે કાર્ય રૂપે પ્રતીત થાય
 યુ વડનું બી સુક્ષ્માવસ્થામાં છે તેમ, સોનાના
 ૧-ધાટના કરાવે તે તેમાં પણ તે સોનાથી-
 તેમ માટીનાં ગમે તે વસ્તુ કે રંગકડાં બનાવે

૧થી-કારણથી ભિન્ન નહિ હોય એમ જણાશે
 તેમજ આપણે જડ ચેતનના અંશો અનુભવીએ છીએ તે તેનાં
 કારણથી ભિન્ન નહિ હોય અને જે કારણ હશે તે ઉભય રૂપે હશે
 એમ સિદ્ધ જણાશે. જે જડ ચેતનનાં જોડકાં જણાય છે તે એક
 બીજાથી ભિન્ન નથી, એક રૂપજ છે. જેમ આપું વિદ્ય. બ્રહ્મરૂપ
 છે, એમાં બે પણ નથી, તેમ જડચેતનમાં બેપણું નથી. બ્રહ્મ
 ચેતન પણ નથી તેમ જડ પણ નથી, એ બેથી વિલક્ષણ અનિર્વચ-
 નીય છે. એકજ વસ્તુનાં કારણનાં આ રૂપાન્તર હોય એમ જણાય
 છે. તેવીજ રીતે ધૃતરાષ્ટ્ર અને પાંડુ એ બે એક બીજાથી જુદા
 નથી પણ એકજ વસ્તુનાં કારણનાં રૂપાન્તર છે. મોહ અને વિવેક
 એક બીજાથી, જડ ચેતનની માફક જુદા જુદા જણાય છે પણ એ
 વસ્તુનાં એકજ છે. એકજ કારણનાં રૂપાન્તર છે. અર્થાત મોહ

અને વિવેક બંને લાભમાં એકજ પિતા (કારણના) રૂપાન્તર છે.
એમ જણાય છે. સ્થૂલ દૃષ્ટિથી આપણને જેમ તનનાં કાર્યો
જુદાં જુદાં અનુભવાય છે તેમ આ વેકનાં કાર્યો
સ્થૂલ દૃષ્ટિથી જુદાં જુદાં અને આ તે બંને
કલ્પિત છે, સત્ય નથી અર્થાત મિથ્યા

જડ ચેતનનો ધર્મ આપણને જુદો જ થાત ચક્ષુના
વક્ષન વિનાનો અને ચક્ષુ વક્ષનવાલો જ ॥ વિવેક
અને મોહના ધર્મો જુદા જુદા છે અર્થાત અશુભ
વૃત્તિ જેને બીજા શબ્દમાં કહીએ તો દૈવી સંપત્તિ
રૂપે જણાય છે. કામવૃત્તિ, આસુરીવૃત્તિ ૨ સર્વત્ર
પશુવૃત્તિવાલી હોય છે અને મલીન પ્રચ્છાદી લ છે. આ
વિષયમાં ક્ષણિક સુખો તરફ પ્રાણને તે આકર્ષે જ. તેના એટલે
મોહના તમામ સુખનો આધાર તેના પુત્રો ઉપર હોય છે તેના
પુત્રોની હયાતીમાંજ તેનાં સુખ સમાયેલાં છે. સુખનાં સાધનો નાશ
પામ્યાં તો પછી તે મોહ પોતાની મેળેજ મરણ-નાશ પામે છે;
એને પછી મારવાની જરૂર પડતી નથી. એ નિરાધાર થવાથી એટલે
કે પોતાને સુખ સંપાદન કરવાનું અને પોતાની મલીન વૃત્તિઓને
સંતાપવાનું સાધન ન રહેતાં પોતે પોતાની મેળે પોતાના કારણમાં
સમાધ જાય છે. જ્યાં કરીને એ મોહને હણવાની અર્જુનને કાષ
પ્રકારે જરૂર જણાઈ નહોતી. તે તો જણના હતા કે તેના પુત્રો
હણ્યા એટલે તે પોતાની મેળેજ મરશે. અર્થાત પોતાના કારણમાં
એકરૂપ થઈ જશે. સમુદ્રની માછલી પાણી વિના પોતાનું જીવન

નિભાવી શકતી નથી તેમ આ મોહ પાણી રૂપી પોતાના પુત્રો નાશ
 પામશે એટલે પોતાની મેળે મરશે કારણ તે આંધળો
 છે. આંધળાને ને નાશ પામ્યા એટલે તે એની મેળે
 પોતાના કારણ થશે. વિવેકનો ધર્મ તો શુભવૃત્તિ
 દેવી સપનથી હાથમાં વિવેક રૂપી દીવો છે તેને
 બીજાની જાગૃતિ માટે અન્ય સાધનોની જરૂર નથી. એ
 કાંઈ મોહની યાચી. કે પાસેના પ્રકાશને ન જોઈ શકે
 હમેશાં નિખીળ બની જાય છે. બીજા અરસપરસ વિરૂદ્ધ સ્વભાવ વધી
 વસ્તુઓ ઢી શકે નહિ. એકનો નાશ થયે બીજો રહી
 શકે; એ જોઈ શકે નહિ. એ જોઈ શકે નહિ. એમ પ્રકાશ
 અને અંધારા ત્યાં પ્રકાશ ત્યાં અંધકાર હોય નહિ અને બંને
 અંધકાર ત્યાં પ્રકાશ હોય નહિ. તેવીજ રીતે આ મોહ હોય ત્યાં
 વિવેક રહી શકે નહિ અને વિવેક હોય ત્યાં મોહ રહી શકે નહિ.
 ત્યાં એક બીજાની સરસાઈ સ્વાભાવિક રીતે ચાલવીજ જોઈએ.
 એક બીજા પોતાનું સ્વતંત્ર રાજ કરી શકે એવા ઇચ્છતા હોય ત્યાં
 યુદ્ધ તો જરૂર વિના-એક બીજાને માર્યા વિના તેની આજ્ઞા
 રાખવી તે નિર્ણય છે. એમ હોવાથીજ પાંડવો અને કૌરવો વચ્ચે
 યુદ્ધનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય એ પણ સંભાવત છે. તેમાં એટલે
 તે યુદ્ધમાં એક બીજાના સામસામા પક્ષના યોદ્ધાઓને હણ્યા વિના
 રાજ્યની રક્ષા રાખવી એ પણ નિર્ણય છે.

મોહ (ધૃતરાષ્ટ્ર) પોતાના સુખની પરંપરા ચાલી જાય એમ
 ઇચ્છે છે પણ તે સમજતો હતો કે જેને કૃષ્ણ જેવા સારથી

સહાય આપે છે, તેમાં જો મારા પુત્રોનો પર થયો તો મારે
 સુખની આશા નથી, તેથી તેવા સંકટો ત્રોએ અને પાડ-
 વોની વચ્ચે બુદ્ધ થયું, તેમાં કો ા ઇચ્છા રહેજ
 તેથી તેને સર્વથી પહેલોજ આ લ છે અને આ
 વિશ્વમાં અનીતિના માર્ગે દોરવી ક સંસાર ચક્રના
 ફેરામાં ચડાવી પોતાનું ક્ષણિક સુખ ષ્ટ મોહજ છે
 તેજ આ વિશ્વનો રચનાર અહકાર છે ીતા શાસ્ત્રમાં
 પહેલાં મૂક્યો છે. તેને હપ્પા વિના અંકે ૧૧ રાખવી તે
 વ્યર્થ છે માટે તેને હણુવો જોઈએ એજ વ્ય છે. તેમાં
 પણ વળી એ રહસ્ય જણાય છે કે મોહને કરતાં તેના
 પુત્રોનો પહેલો સંહાર કરવો અર્થાત્ આપના ત્રોએને પહેલી
 મારવી. જો કામવૃત્તિ મરી ગઈ તો પછી ૧૬ મરેલોજ છે તે
 સુચવવા તેના એટલે મોહના પુત્ર કામવૃત્તિ (દુર્યોધન) સાથે બુદ્ધ
 કરવાનો પ્રસંગ ઉભો કરેલ છે તે સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે. હમેશાં
 કોઈ પણ ગામમાં જવું હોય તો પહેલાં તે ગામની સીમમાં પગ
 મુકવો પછી તેના ઝાપામાં, પછી શેરીમાં થઈ ગામની વચ્ચે જવું
 પણ એકાએક ગામમાં જવામાં લય રહે છે, એક એક કામ વૃત્તિ
 રૂપ પુત્રોનો પરાજય કરી પછી ગામમાં જવું તેજ સહીસલામત છે
 એ પણ રહસ્ય હોય એમ સંભવે છે.

મોહ પૂછે છે કે, મારા પુત્રો અને પાંડવોનું ધર્મ ક્ષેત્ર રૂપ
 કુરુક્ષેત્રમાં બુદ્ધને ઇચ્છતાં તેમણે શું કર્યું તે મને કહે એમ ધૃતરાષ્ટ્ર
 સંજ્ઞેને પૂછે છે.

ધર્મક્ષેત્ર એટલે, જેમાં ધર્મનું રક્ષણ થઇ ધર્મની વૃદ્ધિ થાય છે તે ક્ષેત્રરૂપ મનુષ્યને કુરુક્ષેત્ર રૂપે બતાવેલ છે. તે સંબંધી આપણે વિચાર અને ક્ષેત્ર, પહેલે કોને કહેવો? ધર્મ પ્રમાણ રૂપે આ આચાર્યોનાં વધારા ધર્મની જુદી કરી છે અને જણાવવાને ધોરણ છે. મહાત્માએ પણ પાળે છે. સર્વત્ર ધર્મનાં પુસ્તકોમાં ધર્મનાં લક્ષણો અપાયેલાં છે, તેમાં જેની જુદી પ્રવેશી શકતાં નથી તેવાં મનુષ્યોને તેવાં આપેલાં લક્ષણથી ધર્મના યથાર્થ સ્વરૂપને ઓળખવું બહુ મુશ્કેલ થઇ પડે છે. અને ગુરુવાણામાં પડી નાસ્તિક મંત્ર લેવા દોરાય છે. ધર્મ એટલે શું? ધર્મનું લક્ષણ કયું? આ વિષયનો અનાદિ વ્યવહાર આપણી દૃષ્ટિ આગળ આલ્યો જાય છે તેમાં આપણે પણ છીએ સારે એ વિચાર રચના શું છે? આપણને તેની સાથે શો સંબંધ છે ને આપણો એ સંબંધ યથાર્થ રીતે સાચવવાને શું કરવાનું છે એજ મુખ્ય વાત છે અને સત્ય કહો, ધર્મ કહો, તત્ત્વ કહો, ગમે તે કહો તેથી કાંઈ બાધ નથી, વ્યક્તિ માત્રે જીવિતનો યથાર્થ હેતુ સમજવો એજ ધર્મ, જ્યારે આટલી વાત સમજાય સારે જણાશે કે ધર્મ એટલે જીવિતનો યથાર્થ હેતુ

જેવો સમજાય તે પ્રમાણે નીતિ, આચાર, વિચાર, વ્યવહાર, રાજ્ય,
 સર્વ રચાવાના માટેજ ધર્મ વિચાર એ સર્વ પારનું મુખ છે જે
 આ ધર્મ વિચાર રૂપ ક્ષેત્રમાં આપણે વિતનો હેતુ સમ-
 જ્યા હોઈએ તો રૂપે સમજાય તે કર્તવ્યરૂપી ક્ષેત્રમાં
 ઉતરવું. આધ્યાત્મિક રીતે કે પા આપણે આપણી
 ઉત્તિ અને વૃદ્ધિનો હેતુ સમજ્યા જે કર્તવ્ય રૂપી
 ક્ષેત્રમાં ઉતરી દેવી અને આસુરી ર વવું. જે આ-
 પણે વ્યાવહારિક રીતે આપણા વ્યવહારને જીવનનો
 હેતુ સમજ્યા હોઈએ તો આપણે સમ રૂપી ક્ષેત્રમાં
 ઉતરી શુભાશુભ વૃત્તિનું યુદ્ધ જગાવવું જે ધર્મનો
 નિશ્ચય કર્યો હશે અર્થાત આપણે જેવો સમજ્યા
 હોઈશું તે પ્રમાણે આપણે આપણા વ્યવહાર કરી શકાશું.
 જે આપણે આપણા જીવનનો હેતુ નીતિ નિપુણ થવાનો સમજ્યા
 હોઈએ તો આપણે આપણા તમામ વ્યવહારો પર સંબંધી કે જન
 સમાજ તરફ જેવી રીતે સમજ્યા હોઈશું તેવીજ રીતે આપણા નિતિનાં
 ધોરણને નિયમશું. આપણા જીવનનો હેતુ આપણે આપણા આચાર
 વિચારમાં જેવી રીતે સમજ્યા હોઈશું તેવી રીતે આ વિશ્વ પ્રતિના
 તમામ વ્યવહારમાં આપણા આચાર વિચારને નિયમશું અને
 તેજ પ્રમાણે આપણે દૃષ્ટ અદૃષ્ટના ભાગી થશું. જે આપણે આપણા
 જીવનનો હેતુ વ્યવહારની કુશળતામાં આનંદ માનવાનો સમજ્યા
 હોઈશું તો આપણે વ્યવહારની કુશળતાની શાલાનો સિક્કો પ્રાપ્ત
 કરવા આપણા તમામ વ્યવહારને નિયમશું. આપણે આપણા જીવનનો
 હેતુ જે રાજ્ય પ્રકરણીય બાબતમાં નિપુણ થવાનો સમજ્યા હોઈશું

તો તેમાં કેવી રીતે નિપૂણ થવા કે રાજ્યના લાભાલાભ વધારવા
 કે ઘટાડવાનાં સાધન આપણા તમામ વ્યવહારને નિયમશુ-
 આપણે આપણા તિ ને વૃદ્ધિનોજ સમજ્યા હવશું
 તો આપણી તેમ ઉન્નતિ અને વૃદ્ધિ કેવી રીતે થાય
 તે પ્રમાણે આપણે ક, વાચિક, અને માનસિક વ્યવહાર
 નિયમશુ. હવે કે જેવો આપણે આપણા જીવનનો
 હેતુ સમજ્યા આપણો આચાર, વિચાર અને નિશ્ચય
 થવાનો; અને આપણું વર્તન થવાનું. તો હવે સમજી
 શકાય તેવું હેતુ સિદ્ધ, નિશ્ચેષ્ટ અને વિચારમય થઈ
 પડી રહેવા જે જીવનનો હેતુ બાંધ્યો હોય તે પાર
 પડી શકવાનો હેતુ સિદ્ધ કરવાને આપણે આપણે કંવાની
 જરૂર છે. નિશ્ચેષ્ટ અને વિચારમય થઈ પડી રહેવામાં આપણો જીવન
 નો હેતુ પાર પડવાનો નથી. જીવનનો હેતુ પાર પડવાનું સાધન
 પ્રવૃત્તિ માર્ગ છે; તે પ્રવૃત્તિ માર્ગે ચાલ્યા વિના જીવનનો હેતુ
 સિદ્ધ થઈ શકે તેમ નથી. તે તે હેતુઓ સિદ્ધ કરવા માટે
 દરેક ધર્મ, સંપ્રદાય, પંથની શ્રેણીઓ આ ભરતખંડમાં ઉભરી
 નામ છે. અને તે તે હેતુઓ સિદ્ધ કરવાને દરેક ધર્મના
 આચાર્યોએ ને ઉપદેશકોએ પ્રવૃત્તિ માર્ગ સ્વીકાર્યો છે, એજ
 સાબીત કરી આપવાને પૂર્ણ છે. આપણને કોઈપણ વસ્તુ
 પદ્ધતિ સિદ્ધ કરવાને માટે પ્રવૃત્તિની જરૂર છે. પડી રહેવામાં કે
 નિવૃત્તિ માર્ગમાં જવાથી તે તે હેતુઓ સિદ્ધ થવાના નથી. હવે
 સ્પષ્ટ છે કે મોહ અને વિવેકને તેમના સ્વાભાવિકાનુસાર પોતાના

જીવનના હેતુઓ જુદા જુદા છે તે પ્રાપ્ત કરવાને તેઓ અને પોત
 માનના હેતુ સિદ્ધ કરવાને ઉત્સુક હોયજ એ સ્વાભાવિક છે. અને
 જો તેમનો હેતુ એમજ હોય તો પ્રવૃત્તિ માર્ગે જવાથીજ સિદ્ધ
 થશે. નિશ્ચયેષ્ટ અને વિચારમય પડી ગયે હેતુ પાર પડવાનો
 નથી. તેથીજ તેઓને, મોહ અને માર્ગ રૂપી કુરુક્ષેત્ર
 કહેતાં કર્તવ્ય રૂપી ક્ષેત્રમાં ઉતર છે. કુરુક્ષેત્રમાં
 ઉતર્યા વિના કર્તવ્ય થઇ શકવાનું નથી કોટીનું
 દેવદાનવો પણ આ કુરુક્ષેત્રનો આશ્રય પોતાના હેતુ
 સિદ્ધ કરી શકતા નથી એમ તેઓ માને અને સ્મૃતિઓ
 તેના માટે પુરાવા તરીકે રમ્યું છે. દેવો ક્રમાં અવતાર
 લેવા ઈચ્છતા રાખે છે તો તેનું શું કારણ પ્રમજ્જ શમય
 તેવું છે. આ વિશ્વના તમામ નિયમો તેમજ કણો સતત
 પોતપોતાના નિયમાનુસાર પ્રવૃત્તિ કર્યાજ કરે તમાં આપણે
 જે મનુષ્ય વર્ગમાં ઉતરી કોટિનું માન રાખનાર તે તો કેવી રીતે
 પ્રવૃત્તિ માર્ગને છોડી શકીએ? આ વિશ્વ હમેશા પ્રવૃત્તિમય જણાય
 છે અને તે તેનો હેતુ સિદ્ધ કરવાને દરપણે આગળ વધતો જાય
 છે તેમ તે નિયમને અનુસરીને આ મોહ અને વિવેકના પુત્રો પ્રવૃત્તિ
 માર્ગનો આશરો લઇને પોતપોતાના હેતુ જેમાં સિદ્ધ થાય તેવું સુદ્ધ
 પ્રાપ્ત થયેલું જોઇ તે પ્રસંગને ઉત્સવ રૂપે માને છે. મોહ, વિવેકની
 સેનાના બલિષ્ઠ યોદ્ધાઓને જોઇને તેમજ શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન જેના
 રથના સારથી તરીકે ફરજ બજાવે છે, અને જે રથની ધ્વજમાં
 હનુમાન બેઠેલ છે તેમાં મારા પુત્રોનો પરાજય થયો કે જય થયો
 તે જાણવાને ઉત્સુક હોય, તેમ જોમના ઉપર પોતાના તેમજ રાજ્યના

સુખનો આધાર હોય તેમના જયની અને વિવેકના પુત્રોના પરાજયની
આશા રાખી સંજયને પૂછે છે કે યુદ્ધમાં ઉતરેલા મારા પુત્રો તેમજ
પાંડવોના પુત્રોએ તે મને કહ્યું.

આપણે આ

ધર્મક્ષેત્ર મૂકેલું

સ્વધર્માનુસાર યુ

દ્ધી શકાય. પા

ન્ધ્યના રાખે જે

જે ક્ષેત્રમાં ય

મનમાં ઉતર

પાંડવોને મા

જેમણે તે છતા

ધર્મક્ષેત્ર કહ્યું છે તેનું

આપી ગયા છીએ. જે

શકાય તેનું છે. આપણે

કે જેણે જેવો ધર્મનો

મારો ફેરવોએ પોતાનો

ચાનંદમાં પૂરો કરવો

નિશ્ચય તેજ હોય

પ્રમાણે યુદ્ધ ફેર

આળી થઈશું. તે

પ્રમાણે આ યુદ્ધ

પ્રમાણે આ યુદ્ધ

૧૪મું કે શ્લોકની શરૂઆતમાં

ત્ર છે, તે તો પોતાનો હક લેવા

તું યુદ્ધ ધર્મ રૂપે હોય ધર્મક્ષેત્ર

૧૫મી રાજ્ય લેવા અને પચાવી પાડવા

અતીતિમય આચરણ જેમાં એટલે

ધર્મક્ષેત્રથી સંબોધન કરે છે તે તો

૧૬ વિચાર કરતાં પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે

૧૭ મરં પણુ આ ફેરવોને અધર્મ ક્ષેત્રજ હોતું

૧૮ તિના માર્ગે ચાલવાવાલા પણુ આ યુદ્ધને

૧૯ ધર્મક્ષેત્ર કહ્યું છે તેનું શું કારણ હશે? આનો જવાબ આપણે ઉપર

૨૦ આપી ગયા છીએ. જે આપણે પાછત્ર નજર ફેરવીશું તો સમજ

૨૧ શકાય તેનું છે. આપણે આગળ એક સિદ્ધાંત બાંધી આવ્યા છીએ

૨૨ કે જેણે જેવો ધર્મનો નિશ્ચય કર્યો હશે તેવો તેનો વ્યવહાર નિશ્ચ-

૨૩ મારો ફેરવોએ પોતાનો જીવનનો હેતુ અતીતિ પરંપરા રહી વિપ-

૨૪ ચાનંદમાં પૂરો કરવો એજ એમનો ધર્મ નિશ્ચય. અને જે તેમનો

૨૫ નિશ્ચય તેજ હોય તો આ યુદ્ધને પોતાના માનેલા કદપેલા ધર્મ

૨૬ પ્રમાણે યુદ્ધ ફેર અને યુદ્ધ નહિ ફરીએ તો ધર્મથી ભ્રષ્ટ થઈ પાપના

૨૭ આળી થઈશું. તે પાપથી છુટવા પોતાના માનેલા ધર્મ વિચાર

૨૮ પ્રમાણે આ યુદ્ધ પ્રાપ્ત થયું છે તેથી પોતાના કદપેલા ધર્મ વિચાર

૨૯ પ્રમાણે આ યુદ્ધ પ્રાપ્ત થયું છે તેથી પોતાના કદપેલા ધર્મ વિચાર

૨.

યુદ્ધ કરવા તત્પર

હેતુ ઉત્પત્તિ ને ઇન્દ્રિ એજ

સાકીએ કારણ કે આપણા ધર્મ .

જીવનનો હેતુ તેનાથી જુદો હોય

કરી શકવાના નથી. તેથી આપણી

એમાં કાંઈ આશ્રય નથી. કૌરવોએ પે.

મય માનેલા છે અને પોતાના ધર્મ પ્ર:

પાપ સમજતા નથી તેથીજ ધૃતરાષ્ટ્રે આ

કરેલ છે તે પણ સમજી શકાય છે. આ પ્ર

નિશ્ચય કર્યો છે તેવા આચાર પ્રત્યક્ષ કરી બતા

સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા અર્થે કુરુક્ષેત્ર રૂપી પ્રવૃત્તિ ન

યુદ્ધ કરવાને તત્પર થયા તે સમયે પાંડવો એટલે

સેનાને બરાબર યથાસ્થિત વ્યૂહ રચનામાં સ્થાપ:

પુત્ર દુર્યોધન જે કામ છે તે સર્વમાં અનેક પ્રકારની

આગ્રેવાન રાજા હોય પોતાના ગુરુ દ્રોણાચાર્ય પાસે

હવે પછી તે દુર્યોધન પોતાના ગુરુ પાસે શું કહે છે

કહેવાશે.

